DESPRE BĂTRÂNEŢE ŞI EFEMERITATE ÎN OPERA LUI LIVIUS CIOCÂRLIE *

Universitatea din Bucureşti
Elena MATEIU (MANOLE)
elenamateiu@gmail.com

Consenescence and Ephemerality in Livius Ciocârlie's Work

The work of Livius Ciocârlie has three stages of creation, the latest one being mostly autobiographical. We believe that the author brings innovation to our literature through a new form of journal of ideas, the ephemeral diary. The book "Bătrâneţe şi moarte în mileniul al treilea" opens the paradigmatic series of works created by using fragmentation as a writing technique, focusing on the sense of inconsistency, perceiving living as survival on the surface, in the form of sweet freedom. The book is not questioning the two main themes of humanity, but is presented in an autobiographical form, a subjective study, where personal reading notes are carefully positioned in order to promote a new type of literature. It is essentially a plea for the importance of small things in human life, a promotion of the idea that the existence of a simple person (the writer himself, his wife, nephew, mother, etc.) finds its place in the universe through transient, insignificant facts.

Keywords: *autobiography; consenescence; death; diary; ephemerality*

Particularităţile operelor lui Livius Ciocârlie nu pot fi observate, analizate separat, luându-i, una câte una, creaţiile şi identificând inovaţii în contextul evoluţiei literare româneşti, ci necesită o integrare paradigmatică. Pledăm mai degrabă pentru o clasificare o literaturii „subiective" a scriitorului decât pentru o hermeneutică fragmentată. Astfel, din categoria generală a *jurnalului de idei* face parte şi *jurnalul efermerului*, o „marcă personală", dacă ar fi să ne folosim de eticheta pusă de Florina Pârjol într-un articol (Pârjol 2006). Această formă de scriitură este anticipată de primele publicaţii, dar ea este inaugurată, în forma ei integrală, de volumul *Bătrâneţe şi moarte în mileniul trei*. Aici scriitorul dezvoltă teoria efemerităţii jurnalului plecând de la definiţia dată de Gabriel Liiceanu speciei diaristice. Ideea din *Uşa interzisă* este că jurnalul reprezintă o cale de pătrundere spre nemurire prin captarea efemerului zilelor şi nu a momentelor de vârf. Ceea ce-l nemulţumeşte aici pe scriitorul nostru nu este noţiunea de efemer pusă în discuţie, ci afirmaţia filozofului: „diariştii se bat pentru fiecare zi a lor şi [au senzaţia] că, răstignind efemerul pe foaia de hârtie, vor continua să trăiască." (Liiceanu 2005: 144). Ciocârlie consideră că i se acordă astfel jurnalului o funcţie neînsemnată, de captare (însemnând de fixare, de înţepenire) a ceea ce ar fi trebuit să exprime viul. De aceea îşi propune să-şi însuşească această efemeritate diaristică: „Am încercat să salvez un jurnal al efemerului prin ton. Să povestesc cu detaşare, cu dezinvoltură, cu umor, în aşa fel încât să se creeze acel spaţiu aerisit între materia conţinută şi gestionarea ei. Efectul e pervers: citeşti câteva pagini şi le găseşti vii; citeşti mai multe şi simţi cum te sufoci. Îl las pentru arhivă, indecis" (Ciocârlie 2005: 184-185). Ignorând indecizia finală reţinem validarea terminologiei de către autor. El caută să obţină un *jurnal al efemerului*, un tip de scriitură caracterizată de însemnări detaşate, o aerisire a operelor publicate prin stilul folosit şi captarea viului (acceptat sau nu de cititor).

Bătrâneţe şi moarte în mileniul al treilea nu problematizează două mari teme ale omenirii, ci se prezintă ca o lucrare subiectivă, de tip autobiografic, în care însemnările personale sau de lectură sunt atent poziţionate pentru a promova o literatură a minoratului. Este de fapt o pledoarie pentru însemnătatea banalului din viaţa omului, o avansare a ideii că existenţa unui ins oarecare (scriitorul însuşi, soţia, nepotul, soacra ş.a.) prin faptele pasagere, nesemnificative pe care le face, îşi găseşte un loc în univers. Asistăm la o falsă meditaţie asupra condiţiei omului în faţa morţii, căutând mai degrabă acel „nicăieri", acea „nesituare" a fiinţei care, atinsă de umbra neagră, nu îşi mai poate revendica un spaţiu în această lume. De asemenea, după cum declară

BDD-A23082 © 2015 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:52 UTC)

autorul într-un interviu, este o carte scrisă „sub impresia dureroasă a două cazuri de oameni apropiaţi din familia mea, care au apucat ceea ce eu numesc a patra bătrâneţe, adică bătrâneţea când trăieşti prea mult”(Vasiliu 2014).

Critica de întâmpinare a sesizat abilitatea scriitorului de a se distanţa de caracterul stereotip al temelor bătrâneţii şi morţii, dar, dacă ar fi să inventariem motivele recurente ale operei sale, am sesiza paradoxul scriitorului postmodern (care se presupune că ar nega repetabilitatea) de a alege stereotipul pentru a-şi justifica „lipsa de imaginaţie” şi intenţia de a scrie despre sine, chiar şi sub pretextul tratării unei teme culturale clişeizate. Dar poate mai indicat ar fi să o numim destabilizarea orizontului de aşteptare a publicului, şi nu „distrugerea” acelor stereotipii, aşa cum le enumeră Ştefan Borbély: perspectiva resemnată, temătoare a individului în faţa morţii, privirea nostalgică, cu o dorinţă de revenire la locul de baştină ş.a. De altfel, recenzia acestuia este un text rafinat, estet prin excelenţă, un ministudiu ce sesizează aspecte importante ce evidenţiază valoarea operei ciocârliene şi a creatorului ei. Într-adevăr, tema lucrării este „adusă în plan familiar” (Borbély 2006) şi poate că este tratată cu o oarecare „tandreţe”, venită mai mult pe filiera scrisului de tip „anima”, dar criticul nu ar fi trebuit să ignore dubletul avut în vedere. Ciocârlie lansează de mai multe ori ideea că nu se poate vorbi despre tema finalităţii vieţii decât atunci când ai şi vârsta potrivită. Situaţia aceasta este surprinsă metaforic de Mihai Zamfir prin ceea ce el numeşte în recenzia/articol-omagial „asumarea scriptică a condiţiei” (Zamfir 2005).

Opera este un jurnal al efemerului nu pentru că pune în discuţie perisabilitatea firească a omului prin condiţia lui de muritor, ajuns la o acută conştientizare odată cu îmbrătrânirea fizică, ci pentru că stabileşte un echilibru natural între viaţă şi moarte, între acum şi niciodată sau pentru totdeauna, indicând noi particularităţi ale scrisului autobiografic. Scriitorul îşi găseşte tonul în ceea ce ar părea o disimulare, o strategie a creatorului de a vorbi printr-un personaj atât de autentic construit încât s-ar putea confunda cu sine, dar care, în realitate, este o stare construită, dorită şi în final trăită, „la suprafaţa vieţii”, prin indiferenţă şi instinct al inconsistenţei. Sigur, este o îmbinare de jurnale, cel personal, cu cel de lectură, alături de „istoria discretă, alcătuită din secvenţe scurte, a *mamei B.*” (Gheorghe 2009), dar, în acelaşi timp, este şi o sumă de universuri paralele. Dacă recenzia din „Apostrof” aminteşte de: „două lumi [care] se completează în carte: Timişoara profesiei, articulată pe Banatul fabulos al formării, din *Burgtheater* sau *Clopotul scufundat*, şi Bucureştiul senectuţii” şi „între ele, ca un intermezzo familiar, de viaţă, Luxemburgul lui Maxone, al nepotului”, ar trebui spus că este ignorată prezenţa cea mai vie şi credibilă a cărţii. Niciun cronicar nu s-a oprit asupra universului soţiei, a lui T., o doamnă T. postmodernă am putea spune. Ea este fiinţa tare, demiurgul celor care, în această cheie, devin doar nişte personaje plate: soţul, un personaj-narator lipsit dintotdeauna de puterea masculină, de tăria cruntă care i-ar fi fost necesară unui cap de familie, mama B., o femeie ajunsă la 95 de ani care manifestă afecţiune mai mult pentru ginere decât pentru fiică, şi nepotul, născut şi crescut în străinătate, cel care-şi asumă cu seninătate inexistenţa vreunei legături afective cu ţara şi cultura bunicilor, dar şi singurul cu adevărat preocupat de boala reală a bunicii. Doamna T. cunoaşte mai bine şi boala (autorul aminteşte de iminenţa tratamentului ei cu insulină) şi este mult mai conştientă de aspectele „pământeşti” ale morţii (planifică, amenajează locul mortuar al familiei, dă comandă de cruci din marmură ş.a.). Există, desigur, mai multe vieţi care-şi urmează cursul paralel de al celorlalţi, dar, deşi cel al soţiei merită atenţia cuvenită, universul ei nu este înfăţişat în prim-plan pentru că, după o căsnicie atât de lungă, lumile lor sunt definitiv unite, autorul mărturisind în interviul din „Dilema veche”: „nu ştiam că iubirea pentru cineva poate să se intensifice la bătrâneţe. (...) Faptul că am putut să vorbim atât de bine a fost un vector al căsniciei noastre lungi.” .

Revenind la receptarea critică a cărţii, Irina Petraş afirmă că Livius Ciocârlie este un „alcătuitor” al unei cărţi „înalt inutile, extrem de folositoare” (Petraş 2007: 222). Am putea spune că este o afirmaţie paradoxală, justificată doar de perspectiva subiectivă a criticului-pasionat de temele puse în discuţie. Irina Petraş se arată interesată mai mult de subiectul cărţii

BDD-A23082 © 2015 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:52 UTC)

decât de particularităţile lucrării în sine, ea fiind, într-adevăr, un cunoscător al temei morţii în literatură. Nu ne miră astfel notaţiile ei pe aceeaşi temă: „moartea e marea ficţiune ori măcar maestrul de ceremonii al ficţiunilor omeneşti" (Petraş 2007: 223), însă ele nu coincid cu direcţia cărţii recenzate. A spune că Ciocârlie „*se joacă* din nou", aşa cum făcuse şi în *Caietele lui Cioran*, înseamnă o anulare a stilului acestuia „(de) jucător/ jucăuş" practicat încă de la primele romane autobiografice, mai ales în primul. Până şi Emil Cioran, cel la care apelează fiecare în mare măsură, îi separă. Unul spune despre el că e caraghios, firav, prefăcut etc., pe când celălalt îl apără: „nicidecum un «caraghios» (...) îşi trăieşte *tragicul individual*". Se disting iată două viziuni diferite despre aceeaşi temă. Dacă Ciocârlie trăieşte la propriu fiecare aspect al pretextului ales pentru actul reflecţiei, Irina Petraş, în studiul *Despre feminitate, moarte şi alte eternităţi*, aprofundează, caută explicaţii, teorii şi interpretări nu ale temei, ci ale procesului în sine. Asistăm se pare la o opoziţie de tip obiectiv-subiectiv, formă eseistică, inserţii autobiografice, versus studiu critic, eseu ştiinţific. Această idee se bazează în primul rând pe numeroasele analize ale morţii ca fenomen biologic, identificând mai mult o formă de discurs ştiinţific decât o interpretare literară. Chiar şi referirile la operele unor scriitori şi felul cum se reflectă acolo tema se face tot obiectiv, analitic, justificativ, de exemplu: „pentru ştiinţa biologică a zilelor noastre, moartea este proces, nu eveniment" (Petraş 2006: 141). Totuşi, nici autoarea nu se poate detaşa de propria experienţă, şi ea scrie tot „subiectiv". Doar că nu lasă cititorul să vadă acest lucru. Deducem o impresionare a Irinei Petraş în faţa morţii, o ataşare faţă de ultimele clipe de viaţă ale părinţilor, dar ea nu le dă glas, nu le pune la vedere, cum procedează Ciocârlie. Spunând „moartea celor apropiaţi te pune mai acut în relaţie cu propria ta moarte, despre care nu ştii şi nu poţi şti nimic. Celălalt te lasă şi mai singur, şi mai neştiutor faţă în faţă cu moartea, dar, în acelaşi timp, într-o relaţie, în mod paradoxal, mai strânsă cu ea. (...) înţelegi într-un fel de necuprins în cuvinte că a *fi* înseamnă *a muri*.". Autoarea îşi recunoaşte fragilitatea, se descoperă, în ciuda discursului narativ adresat, acel tu fiind în realitate eul meditativ.

Moartea văzută de Ciocârlie este o stare aflată în prelungirea unei etape a existenţei umane, spune el, „Nimeni nu doreşte bătrâneţea. Ce doresc toţi e nemurirea (...). Bătrâneţea e preludiul morţii; viaţa lungă e substitut resemnat al nemuririi" (Ciocârlie 2005: 45). Ceea ce îşi propune autorul este să accepte, supus, noile situaţii în faţa cărora este dus de propria viaţă. Nu este o analiză erudită, „un mic tratat de morală", cum spune Mihai Zamfir, nu ne aflăm în situaţia destul de obişnuită în care un profesor univesitar, filolog, ajuns la o vârstă onorabilă, dar fragilă, adoptă stilul eseistic pentru a-şi demonstra abilitatea intelectuală de a jongla pe orice temă; de fapt, această situaţie e negată prin mărturisirea imposibilităţii identificării acelui „gând decisiv" cu care este înzestrat un eseist. Din contră, există acelaşi instinct creator, care mizează pe autenticitate: „Scriu ca să scriu. Fiindcă asta ştiu, cât voi fi ştiind, să fac" (Ciocârlie 2005: 21). Cele două viziuni menţionate găsesc însă şi un punct de intersecţie, Emil Cioran. Ambii identifică cele câteva stări lipite parcă de tema evocată: boală, agonie, disperare, doar că Irina Petraş surprinde prea romanţat, prea simbolic, ceea ce percepe Cioran a fi moarte: „Reformatoare prin excelenţă, atitudinea lui Cioran în faţa morţii exaltă şi fertilizează *privilegiul de a fi disperat*" (Petraş 2007: 193), pe când scriitorul bănăţean îl găseşte pe acel autor din „*Aveux et anathèmes* «frivol», spunând «a muri înseamnă a dovedi că-ţi cunoşti interesul (1722)» – vorbe spectaculoase în care nu cred. Nu confund sinceritatea falsă cu sinceritatea aiurită" (Ciocârlie, 2005:155).

Livius Ciocârlie ne-a obişnuit deja ca în orice carte publicată să găsim impresii de lectură şi mai ales fine comentarii asupra celor citite. De asemenea, autorul este mereu angajat într-un demers de căutare a sinelui, a creatorului, în ceea ce spun sau plăsmuiesc alţii. Cu modestia şi cumpătarea lui specifică, nu-şi atribuie niciodată vreo idee, ci preferă să-şi exprime acordul sau dezacordul, apropierea sau distanţa faţă de poziţia celui citat, poate nu întâmplător şi-a ales versurile lui Sorin Gherguț care, spune el, exprimă cel mai bine starea pe care o resimte: „Cea mai intimă pornire a mea: a renunţa, să o las baltă/ e dorinţa mea cea mai veche şi mai înaltă." Aşadar, din această renunţare a tot, din această lene metafizică (sau nu), din ipostaza

BDD-A23082 © 2015 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:52 UTC)

jurnalului ca produs „intim perceput în banalitatea lui cotidiană” Livius Ciocârlie şi-a făurit propria formă de exprimare: jurnalul efemerului. Acelaşi lucru se întâmplă şi în *Bătrâneţe şi moarte în mileniul al treilea*, o carte ce dezvoltă în stilul său propriu, adică mai mult la suprafaţă sau prin ceea ce afirmă alţii, tema bătrâneţii şi finalitatea ei.

Referințe bibliografice:

BLANCHOT, Maurice 2007: *Spaţiul literar*, Bucureşti, Editura Minerva, traducere şi prefaţă de Irina Mavrodin.

CIOCÂRLIE, Livius 2005: *Bătrâneţe şi moarte în mileniul al treilea*, Bucureşti, Editura Humanitas.

BORBÉLY, Ștefan 2006: *Rafinamentul senectuţii*, in „Apostrof”, MMVI, nr. 11, arhiva *on-line*, accesat în 16.02.2015.

LIICEANU, Gabriel 2005: *Uşa interzisă*, Bucureşti, Editura Humanitas.

GHEORGHE, Mircea 2009: *Liviu Ciocârlie–Bătrâneţe şi moarte în mileniul 3*, in „Pagini literare”, MMIX, arhiva *on-line*, accesat în 16.02.2015.

PÂRJOL, Florina 2006: *Despre bătrâneţe, moarte şi alţi demoni autobiografici*, in „Observator cultural”, MMVI, nr. 349, arhiva *on-line*, accesat în 15.02.2015.

PETRAȘ, Irina 2006: *Despre feminitate, moarte şi alte eternităţi*, Cluj Napoca, Casa Cărţii de Ştiinţă.

PETRAȘ, Irina 2007: *Cărţi de ieri şi de azi: scriitori contemporani*, Cluj Napoca, Casa Cărții de Ştiință.

VASILIU, Luiza 2014: *Cele patru bătrâneţi – inteviu cu Livius Ciocârlie*, in „Dilema veche”, MMXIV, nr. 552, arhiva *on-line*, accesat în 16.02.2015.

ZAMFIR,Mihai 2005: *Pariul*, in „România literară”, MMV, nr. 40, arhiva *on-line*, accesat în 28.05.2012.

* Această lucrare a fost cofinanţată din Fondul Social European prin Programul Operaţional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013,Cod Contract: POSDRU/159/1.5/S/140863, *Cercetători competitivi pe plan european în domeniul ştiinţelor umaniste şi socio-economice. Reţea de cercetare multiregională (CCPE)*

BDD-A23082 © 2015 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:52 UTC)